

K I Y Â F E T İ L M İ
V E
S E Y Y İ D L O K M A N Ç E L E B İ ' N İ N
K I Y Â F E T - N Â M E S İ

Yazan: Mehmed Serhan TAYŞI

(Kıyâfet kelimesinin etimolojik incelemesi; Kıyâfet ilminin doğuşu ve tarihi gelişimi; Kıyâfet ilmine yakın ilimler; İstanbul Kütüphânelerinde bulunan «Kıyâfetnâme» nüshaları; Tedkike esas alınan Kıyâfetnâmenin müellifi Lokman Çelebi'nin hâl tercümesi; Eseri olan «Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şemâ'ili'l-Osmâniyye»nin tedkiki.)

I. K I Y A F E T K E L İ M E S İ N İ N E T İ M O L O J İ K T E D K İ K İ :

Bu hususta etimolojik bir tetkik bize «Kıyâfet» (Kıyâfe) kelimesinin Arapça asıllı olduğunu gösterir. Anlamı ise «bir kimsenin ardınca gitmek» ⁽¹⁾ olup; «Kavf» kökünden türemiştir. Bu kelime aynı zamanda «Fîrâset (firâse)» yâni bir kimsenin ardınca olmak ⁽²⁾; iz sürüp gitmek ⁽³⁾, anlamlarınıda ifâde etmektedir. Kıyâfet kelimesi, şüphesiz galat mânâda «elbise, şekil, sûret ve kılık» anlamlarına gelmemektedir ⁽⁴⁾.

II. K I Y Â F E (T) İ L M İ :

Bir kimsenin «saç, göz, kulak, el, ayak vs. gibi bütün fizikî uzuvlarının dış görünüşlerinden, o uzuvların sahibi olan kişilerin ahlâ-

(1) Doç. Dr. Âmil Çelebioğlu, Kıyâfe (t) ilmi ve Akşemseddinzâde Hamdullâh Hamdî ile Erzurum'lu İbrahim Hakkı'nın Kıyâfet-nâmeleri, A.Ü. Ed. Ahmed Cafer oğlu Özel sayısı, Fas. II, S. 11, Ankara 1979, s. 305, Ayrıca Bk. Mustafa Ahterî, Ahterî-i Kebîr, İst.,

(2) a.g.e., II, 155 (Mine Mengî, Kıyâfetnâmeler üzerine, TDAY., Belleten 1977, Ankara 1978, s. 300, de bu kelimenin kökü hatalı olarak (Kfv) ve (Kfâ) olarak gösterilmiştir.)

(3) Ahmed Âsım, Kâmus Tercümesi, İst., 1305, III, 713.

(4) Doç. Dr. Âmil Çelebioğlu, a.g.e., s. 305.

ki yapısı ve karakteri hakkında hükümler vermek veyâ diğer bir ifadeyle zâhirî görünüşten bâtinî (iç, derûnî) vasıflarının tesbit ve tahmin edebilmek ilmine «Kıyâfet ilmi» veyâ lâtince bir ifade ile «Physiognomie» denilmiştir. Aslında bir bakıma insan vücûdu rûhu kaplıyan, onu muhâfaza eden bir elbise, bir kıyâfet gibidir. İslâmî Türk Edebiyatında bu mevzû'da kaleme alınan eserlere «Vesiletü'l-İrfân», «Zübdetü'l-İrfân» gibi isimler verilmesi dışında, dâimâ «Kıyâfetnâme» veyâ «Firâset-nâme» adları verile gelmiştir. Bu ilim dalının mütehasıslarına «Kayıf» dendiğini kaynaklardan öğreniyoruz (5). Bâzanda Kıyâfet ustaları için «Kıyâfetşinas» (Physiognomist) da denilmiştir.

Arap filozof ve edîpleri ise «Kıyâfet» yerine «Firâset» kelimesi kullandığından, «Firâset İlmi» tâbiri kullanılmıştır. Ancak bu kelime «Ferâset» kelimesi ile karıştırılmamalıdır. Zirâ «ferâset», binicilik ve at yetiştirme ilminde mâhir ve hâzık olmak mânâsındadır. (6)

Kıyâfet ilmi, genellikle «Kıyâfetü'l-isr» ve «Kıyâfetü'l-beşer» olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (7). Kıyâfetü'l-isr, insanların ve binek hayvanlarının yollardaki ayak izlerinden ve bu izlerden hareketle, o canlı nesnenin genç veyâ yaşlı olup olmadığını, dişilik veyâ erkekliğini, hattâ bazan bütün fizikî özelliklerini açıklama ilmidir (8). Kıyâfetü'l-insâniyye, Kıyâfetü'l-ebdân veyâ Kıyâfetü'l-beşer'de denen Kıyâfet ilmi ise, yukarıda zikredildiği üzere, insanın bedeni ve fizikî yapısından hareketle, onun ahlâkî vasıflarını tahmine ve uzuvlarının nesebinin tespiti yarayan bir ilim dalıdır.

Yine mevzûları açısından «Kıyâfe ilmine» yakın bazı ilimlerde vardır. İlm-i simâ (insan simâsından ahlâkını anlama), İlm-i Kef (Avuç içinden, avuçun yapısından ve içindeki çizgilerden hüküm çıkarma), İlm-i hutût (alın çizgilerinden insan ömrü, zenginlik, fakirlik hakkında hüküm çıkartma), İlm-i ihtilâç (beden uzuvlarının se-

(5) Kâtib Çelebi, Keşfü'z-zünûn, İst. 1943, II, 1366; Meydan Larus Ans., VII, 275; A.S. Levend, Siyâsetnâmeler, TDAY, 1962 Aynı yazar Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, TDAY, 162; Hayyâm Pür, Manzum Kıyâfetnâmeler, 1941 Basılmamış mezûniyetçi Türkiyat Ktb. 619, s. 6.

(6) Ahmed Âsım, Kâmus Tercümesi, İst., 1305, II, 978; İ.A., IV., "Firâset ve Kıyâfet mad., s. 640; Ahmed Rifat, Lugat-ı Tarihiyye ve coğrafiyye, İst. 1300 VI., 54.

(7) Kâtib Çelebi, Keşfü'z-zünûn, İst., 1943, II., 1366.

(8) a.g.e., II., 1181 ve Taşköprü-zâde Ahmed İsâmeddîn, Mevzuâtü'l-Ulûm Terc. Kemâleddîn Mehmed, İst. 1313, I., 379; Şeyhü'l-Mevlevî Muhammed A'lâ b. Ali et-Tahânevî, Keşşâf-ü Istilahâtü'l-fünûn, Kalküte 1862, II, 119.

girmelerinden bâzı mânâlar ve hükümler çıkarma), (9) İlm-i iyâfe (kuşların uçuşlarından bir anlam çıkarma), İlm-i riyâka (dağ ve sahralarda su tesbiti ve toprağın karakteri ve cinsinden hareketle altındaki kıymetler hakkında bilgi sahibi olma) gibi ilimler bu cümleden olarak sayılabilir (10).

İlm-i isr, firâset ilmine nisbetle daha müsbet bir görünüş arzeder. Zirâ tecrübe, kuvvetli görüş, hayâl gücü ve hâfıza ile sonuca gidebildiğinden eğitim ve öğretimle kazanılabilen ilimlerdenidir. Bugün ayak izi, iz sürmek, parmak izi vs. gibi hususların kullanılması bu ilim dalının geçerliliğini bize göstermektedir (11)

Firâset ilmi ise, istidlâl (hüküm çıkartma) ve delille olmaktan çok hadsiyât ve tahminle sonuca ulaşılan bir ilim dalı olup, eğitim ve öğretim yoluyla öğrenmek ve öğretmek mümkün değildir. Bu sebeble bu ilim sahasında eser tasnif edilmemiştir. (12) Ancak Araplarda doğan çocuğun nesebini tâyinde (13) ve siyâset alanıyla, Saraya hizmetkâr alınırken, imtihan ve seçmelerde, köle ve câriye alım-satımlarında bu ilimden fazlasıyla yararlanmışlardır. (14)

İnsanın vücûd yapısıyla ahlâki yapısı ve karakteri arasındaki münâsebetler hiç bir zaman kat'i olmasa da, bâzı güç hayat şartları, devâmlı bedeni veyâ fikrî işle meşgûl olma alışkanlığı, maddî ve mânevî alışkanlıkların fizikî bünye üzerinde bir takım izler bıraktığı bilinen bir gerçektir (15)

III. KIYAFET İLMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE İSTANBUL KÜTÜPHANELERİNDEKİ NÜSHALARI.

İslâmın zuhûrundan önce, eski medeniyetlerin doğup, geliştikleri kültür sahalarında, özellikle eski Mısır, Yunan, İrân ve Sâsânî, Roma ve Hind kültürlerinde, hernekadar sistemli olmasa da bu ilim dalı biliniyordu. Hatta bâzı eserlerde kaleme alınmıştı. Filvâki, Kâ-

(9) Bu tür eserlere "İhtilâc-nâme" adı verilir. Bk. Sevdâi, İhtilâc-nâme (Topkapu Sarayı Müz. Ktp., Hazîme B1. 296 ve İbrahim Hakkı Erzurûmî, Ma'rifetnâme, İst. 1330, s. 215-16 (İhtilâc-nâme, bu eserin içinde bir bölüm hâlinde).)

(10) Taşköprî-zâde, Kemâleddin Mehmed, Mevzuâtü'l-Ulûm terc., İst. 1313, I, 381; Ebî Abdillâh b. Muhammed, Kitâbü'l-Âdâbü's-Siyâse tercümesi, İst. 1291, s. 42 vd.

(11) Ahmed Rif'at, Lûgat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye, İst. 1300, VI, 54.

(12) Kâtib Çelebi, Keşfü'z-zünûn, İst. 1943, II, 1366.

(13) a.g.e., II, 1367.

(14) Zühdetü'l-İrfân fi alâmeti'l-İnsân, İst., 1290, 3.

(15) Doç. Dr. Âmil Çelebioğlu, Kıyâfe(t) İlimi..., s. 308.

tip Çelebi «Keşfü'z-Zünûn»unda Bukrat (Hippocrates)'ın firâset ilminde üstad olduğunu kayd ederek, bu ilmin geçerliliği hakkında bazı hikâyeler nakletmektedir (16)

Ünlü Yunan hekimi Hipokrat, tıp ilminde teşhis ve tedâvi'de kıyâfe ilminden çok faydalanmış, eserlerinde tabiblere de kullanmalarını tavsiye etmiştir. Yunan filozofu Eflâtun (Platon) ve Aristo'da bu ilmin üstadlarındadı (17). Romalı Galenus (Galen)'un, Eflâtun, İlädus ve Aristo'nun eserlerinin tercümeleri İslâm dünyasında kaleme alınmış bulunan eserlere intikâl ettiği bir vâkıadır. (18)

Doğu dünyasında ise Helenistik kültür etkileriyle İrân Pers İmparatorluğuna ve oradan da İrân Sâsânî İmparatorluğuna intikâl eden bu etkilerle, Sâsânî Hükümdarı Nüşirevân (Âdil)'in emriyle devrinin hükemâsı bir «firâse» kitabı kaleme almış olduğunu ve Nüşirevân'ın bu kitaba bakarak devletin iç ve dış siyâsetine yön verdiğini «Ahlâk-ı Muhsini» adlı eserden öğreniyoruz (19).

Avrupalı şarkiyatçılar bir çok ilim sahasında olduğu gibi, bu ilim de Eski Yunan ve Helen kültürüne bağliyerek, kendilerine mâl etmiye çalışmakta iseler de, bu aşırı bir zorlamadan başka bir şey değildir. Zirâ, Aristo'nun öğrencisi İskender için bir «Siyâset-nâme» (Politika) kitabı kaleme alması, ilimleri tasnif cedvellerini hazırlaması gibi fâaliyetleri, ancak İskenderin Hind seferi'nin tahakkukundan sonra ortaya çıkmış, ve Yunan ilim dünyası ancak eski Hind kültürünün etkilerinden sonra, bu tür eserler kaleme almıştır. Ünlü Türk şâir ve edibi «Visâlî» manzûn «Kıyâfet-nâme»sinde bu gerçeği bir beytinde şöyle açıklar:

«Hind diyârında vâir idi bir pîr,

Hayli ilm-i firâset ile şehîr.» (20)

İslâm dünyasında ise, Abbâsî Halifesi Me'mun'un «Dâru'l-Nedve» adını verdiği ilimler akademisini kurmasıyla başliyan, Yunan-

(16) Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zünûn, İst. 1943, II, 1367.

(17) Kitâb-ı İflimûn fi'l-firâse, Bibliothecae Academiae Lugduno Batavae, MCCVI., cod. 198; Filimun el-Hakîm, Kitâbü'l-Firâse, Haleb, 1347; Kitâbu Bukrat fi Tabiati'l-İnsân, s. 6; Osman-Zâde Tâib Ahmed, Ahlâk-ı Ahmedî (Ahlâk-ı Muhsini tercümesi), İst., 1256, s. 75.

(18) Hayyâm Pür, Kıyâfet-nâmeler..., İst., 1941, Türkiyât
Ens. Ktb. No. 126, s. 8; Ebî Abdillâh İbn Muhammed, Kitâbü'l-Âdâbi's-Siyâse fi'l-İlmî-
Nazari'l-Firâse (Tercümesi), İst., 1291, s. 3,6.

(19) Hayyâm Pür, Kıyâfet-nâmeler..., s. 8; Farsça metin, bk İ. Üni. Ktb. FY. 368, bk 88 b.

(20) Visâlî, Vesiletü'l-İrfân, Erzurum A.Ü. Ktb. A. Sırrı B1. 269, y. 39b (Âmil Çelebi-
bloğlu, Kıyâfet ilmi..., den naklen, s. 310.

cadan Arapçaya yapılan tercüme faaliyetlerinden sonda görülmektedir. (21) Kaynaklarda ilk İslâm Kıyâfet-nâme müellifinin İmâm-ı Şâfi'i (150-204 h./768-819 m.) olduğunu görmekteyiz. Fakat kendisinin eseri maalesef kayıp bulunmaktadır. Ancak kendisinden sonraki müelliflerin eserlerinde bu eser hakkında bazı bilgilere rastlamaktayız. (22) Bunu tâkip eden yıllarda ise, islâm dünyasında «el-Kindî» diye şöhret yapmış olan Ya'kûb b. İshâk (Ö. III h./IX. m. yy. ortası), Aristo'nun İskender için yazdığı «Politika» adlı eserini Yunanca'dan Arapçaya tercüme ederek, on makale üzere tertib etmiş ve bu eserin ikinci makalesini «firâse» bahsine ayırmıştır. (23) Yine Muhammed b. Zekeriyâ er-Râzî (240-320 h./854-932 m.) tıbbî dâir kaleme almış olduğu on makalelik eserinin ikinci makalesini «firâse ilmi»ne ayırmıştır (24). Kezâ Hakîm İbn Sinâ (370-428 h./980-1036 (37)'nın da «Fîrâset» ilmiyle ilgili bir risâlesi olduğunu biz Kâtip Çelebi'den öğreniyoruz. (25)

Ebû Sehl Mesîhî'nin Arapça bir «Fîrâset-nâme»si (26), muâsırı olan Ebû'l-Kâasım Abdülkerîm b. Havâzin el-Kuşeyrî (376-465 h./986-1072 (73) m.)'nin eserinin bir bölümü (27), Fahrüddîn'er-Râzî (544-606 h./1149-1209 m.)'nin Arapça kaleme aldığı eseri (28), Muhyiddîn İbn Arabî (560-638 h./1164-1240 m.)'nin Arapça eserinin 8. bâbı ve «Fütühâtü'l-Mekkiyye»sinin 148. bâbı «firâse»ye tahsis edilmiştir (29). Yine Ebî Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Tâlibi'l-Ensârî ed-Di-

(21) H.Z. Ülken, *Uyanış Devrinde Tercümenin Rolü*, İst. 1935; aynı yazar, *İslâm Medeniyetinde Tercümelere ve Tesirleri*, İst. 1947.

(22) Taşköprü-zâde, Mehmed Kemâleddîn, *Mevzuâtü'l-Ulûm tercümesi*, I, 379; Osman-züde, A., *Tâib, Ahlâk-ı Ahmedi*, İst. 1256, 72; Kâtip Çelebi, *Keşf...*, I, 16; I.A., XI, 268-72; Muhammed Ebû Zehrâ (O. Keskinoglu çevr), *İmâm-ı Şâfi'i*, Ankara, 1969, 37. Ya'kût, *Mucemü'l-Udebâ* (Şâfi'i mad.); Ş, Sâmi Kâmüsü'l-Âlâm, V, 3898.

(23) *Kitâbü's-Siyâse fi't-Tedbirî'r-Riyâse*. (Süleymâniye Ktb. Ayasofya, 2457, 2890 Nûruosmaniye Ktb. 4927)

(24) *el-Mansûri*, (Üsküdâr Selim Ağa Ktb. 886) basılmıştır. *Cümelü'l-Ahkâmî'l-Firâse*, Halep, 1347.

(25) Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 879.

(26) İ. Üni. Ktb. TY. 2695'de.

(27) *Etvâr-ı Selâtinü'l-Müslimin* (Nûruosmaniye Ktb. 2389), Türkçe terc. (İ. Üni. Ktb. TY, 2212)

(28) *Kitâbü'l-Firâse* (Ş. Sâmi, Kâmüsü'l-Âlâm, V, IV 1366 3346.

(29) *Tedbirât-ı İlahiyye fi İslâhî'l-Memleketi'l-İnsâniyye; Firaseti'l-Hikemiyye fi Kıyâfeti'l-İnsaniyye* (Bu eser İbn Arabî'nin "Fütühâtü'l-Mekkiyye"sinin 148. bâbının Türkçe tercümesi olup mütercimî Şâkir b. Hüseyin'dir) Bk. Hayyâm Pür, *Kıyâfetnâmeler...*, s. 10.

maşki'nin (30) eserleri Arapça kaleme alınmış «Kıyâfet-nâme»ye dâir eserlerin en mükemmelleridir.

Farsça kaleme alınmış Kıyâfet-nâme'ler arasında ise, bilhassa Kemâleddin Abdürrâzzâk el-Kâşî (-730h./1329 m.)'nin eserini (31), Derviş Abdürrahmân Mirek (VIII h./XIV m. yy.)'in Sultan Ebû Said Bahâdır Hân (-736 h./1335 m.)'a ithâf ettiği Tuhfetü'l-Fakir'ini (32), Seyyid Ali el-Hemedânî (-786 h./1384) in «Zâhîretü'l-Mülûk» (5. bâbın sonları) 'adlı eserini (33), Hüseyin Vâiz el-Kâşîfi (-910/1504 m.)'nin firâsetle alâkalı bir bölüm ihtivâ eden «Ahlâk-ı Muh-sinî»sini (34) ilk plânda hatırlanan eserlerdir. (35)

Türkçe kaleme alınmış «Kıyâfet-nâme»lerden ilki Bedr-i Dilşâd b. Muhammed Oruc'un Sultan II. Murad'a ithâfen (829 h./1426 m) tarihinde kaleme alınan «Murad-nâme» adlı mesnevisinde «Kıyâfet» le ilgili bazı beyitlere rastlanmaktadır. (36) Daha sonra ise, Fâtih Sultan Mehmed devri vezirlerinden Mahmûd Paşa-ı Veli'nin musâhibi olan Sarıca Kemâl (895h./1490 m.) tarihinde kaleme aldığı «Selâtin-nâme» sinde «Firâset-nâme» adlı bir eseri olduğunu bildirmektedir (37). Fakat bu iki eser kayıp, olup günümüze kadar gelememiştir. Bugün elimizde mevcûd ilk Kıyâfetnâme nüshası (Türkçe), Akşemseddinzâde Hamdullâh Hamdi'nin (853 h.-909 h./1449-1503 m.) manzûm «Kıyâfet-nâme»sidir (38) Diğer Kıyâfetnâme nüshaları Sultan II. Bâyezid devri ulemâsından Firdevsi-i Rûmî'nin «Firâset-nâme»si (39), Şâbân-ı Sivrihisârî'nin (938 h./1531 m.) tarihinde Sad-râzâm Dâmâd İbrahim Paşa'ya takdîm edilen manzûm tercümesi (40), Bayramiyye Meşâyihinden İlyâs b. İsâ-i Saruhânî (-967 h./1559; 60 m)'nin Kıyâfetnâme'si (41), Abdülmecid b. Şeyh Nasûh'un (-937

(30) Kitâbü'l-adâb ve's-siyâse fi ilmi'n-nazarî ve'l-Firâse (Telif trh. 750 h./1349 m.)

İst. 1291 h./1874 m. de basılmıştır.

(31) Hayyâm Pûr, *Kıyâfetnâmeler...*, s. 7.

(32) Süleymânîye Ktb. B1. 5345.

(33) İst. Üni. Ktb. TY. 2671, Topkapı sarayı Ktb. EH. B1. 1351.

(34) Türkçe Trc. Osmanzâde Tâib Ahmed, *Ahlâk-ı Ahmedî*, İst. 1256, 34. bâb, 72-76.

(35) Ali Destistânî'nin tercümesi olan «*Kıyafe-i Şinâsi*, 1350/1971 m., dir.

(36) Millî Ktb. 694/1976; ayrıca Bk. Âmil Çelebioğlu, *Kâbusnâme tercümesi*, *Muradnâme'ye dâir, Türk Kültürü*, Ankara 1978, S. 192, s. 15-24.

(37) *Muradnâme*, yk. 207a,

(38) a.g.e., yk. 259b,

(39) R. Anhegger, «*Selâtin-nâme*» müellifi Kemâl, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İst. 1952, C. IV, s. 431.

(40) Nûruosmâniye Ktb. Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İst. 1333, II, 59;

(41) Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, İst 1333 I, 18.

h./1565 m), manzûm Kıyâfetnâme'si (42), Sultan II. Selim Hân devri ulemâsından Mustafa b. Evranos (-974 h./1566 veyâ 982 h./1574 m.)'un Kıyâfetnâmesi (43), Sultan III. Murad'a (983 h./1575 m.) tarihinde takdîm ve ithâf edilen Bâlizâde Mustafa Ef. nin Kıyâfetnâmesi (44), onun muâsırı olan Nesimî'nin «Kıyâfetü'l-firâse»si (45) Niğde'li Visâlî'nin (1003 h./1595 m.) tarihinde Sultan III. Mehmed'e ithâf ve takdîm ettiği «Vesiletü'l-irfân» adlı eseri (46), Seyyid Lokman Çelebi b. Hüseyinî el-Urmevî'nin (1010 h./1601 m.) tarihinde te'lif ettiği «Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şemâ'ili'l-Osmâniyye»si (47), Şeyh Ömerü'l-Halvetî'nin (-1032 h./1622-23 m.)'nin (1030 h./1620-21 m.) tarihinde İmâm-ı Şâfiî'nin «Fîrâset» kitabını Türkçeye nazmen tercüme ederek bir «Fîrâsetnâme» kaleme almıştır. (48) Ömer Fânî Ef. (-1032/1622-23 m.)'nin Kıyâfetnâmesini (49), Erzurum'lu İbrahim Hakkı (1115-1194 h./1703-80 m.)'nin Kıyâfetnâmesini, (Geverekzâde Hâfız Hasan (-1216 h./1801 m.)'nin İmâm Şâfiî'nin Fîrâsetname'sinin Türkçe tercümesini (50)' Mustafa Hâmi Paşa'nın (-1295 h./1878 m.) Fenn-i Kıyâfet'i (51), bu tür eserlerin en değerlilerindedir.

Bu «Kıyâfet-nâme»lerin bir kısmı yukarıda kaydedildiği üzere Arapça veyâ Farsça'dan tercüme edilmişlerdir. İslâm dünyasında oldukça değerli bir mevkie sâhib olan «Kıyâfe ilmi» ve «Kıyâfet-nâme»ler, son asırlara kadar ilim dünyasının ilgisini çekmiştir.

Batı dünyasında ise başlangıçta çok az ilgi duyulan bu ilim dalına, son asırlarda, el yazılarıyla karakter tahlilleri, Fizyonomi ilmi, hukukta ise Lombrosso'dan itibâren özellikle cezâ hukûkunda, suçluluk ve Crimonoloji ilminin doğuşu, tıp ilminde rûh-beden münâ-

(42) a.g.e, I, 113.

(43) a.g.e, II, 49.

(44) Nûruosmaniye Ktb. 410ğ.

(45) İst. Üni. Ktb. TH. 5413.

(46) Erzurum Ü.A.Ü, Ktb. A. Sırrı B1. 269.

(47) Millet Ktb. Ali Emîri Ef. B1. Tarih 1216.

(48) Kâtip Çelebi, Keşfü'z-zünûn, İst. 1943, II, 1368-67.

(49) Bursalı M. Tâhîr, Osmanlı Müellifleri, İst. 1333, I, 118.

(50) İst. Üni. Ktb. TY. 2695.

(51) Miralay el-Hâc Mustafa Hâmî Bey, Fenn-i Kıyâfet, İst. 1280 h. ve Yûsuf Hâlis Ef. (-1300 h./1882, 83 m.) nin matbu bir Kıyâfetnâmesi "Kıyâfetnâme-i Cedid" adıyla tanınmıştır. Bk. OM., II, 169. Ayrıca Hıristiyan Arap müellifi Corci Zeydan'nın arapça matbu bir "Kıyâmet-nâme"si olduğu bilinmektedir.

sebetleri ile Psikiatrik teşhis ve tedâvi gibi sahalarda kullanılmıştır. (52)

IV. KIYÂFET-NÂME'MİZİN MÜELLİFİ «SEYYİD LOKMAN ÇELEBİ»NİN HÂL TERCÜMESİ:

Müellifin tam künyesi «Seyyid Lokman Çelebi b. Hüseyin el-Caşûri el-Urmavi» dir. Sultan III. Murad Hân devri âlim ve târihçilerinden olup, aynı zamanda zamanının tanınmış bir şâiridir. Aslen «Urûmiye»lidir. Devrinin âlet ilimleri ile bilinen ihtisas ilimlerini tamamladıktan sonra, 1569 m. tarihinde Sultan II. Selim Hân tarafından «Saray-ı Hümâyûn» ve «Enderûn» hocalığına ve «Şehnâmeciliği»ne atandı. Bir süre sarayda şehzâde hocalığında bulundu. Lokmân Çelebi, Pâdişâh'ın açtığı «Eğri Seferi»inde Sultânın mâiyyetinde bulundu. (53) Devrinin kudretli şâirlerinden biridir. Kendisinin bir «Divân» teşkil edecek kadar şiiri vardır. Künyesinde anlaşılabacağı gibi kendisi «Seyyidü'n-neseb»dir. Şiirlerinde «Lokman» mahlasını kullanmaktadır. Şiir san'atındaki kudretine bir misâl olmak üzere «Kıyâfetü'l-İnsâniyye...»sindeki «Edirne güzellemesi»ni sunuyoruz (54):

«Hôş müferrâh güşedür Dârü'l-karar-ı Edrene,
Benzese adne nola hürrem diyâr-ı Edrene.

Sayd olur hûbân-ı şâhin-tab'a tânımı ey gönül.,
Olsa şâhinle şikârimiz mürgzâr-ı Edrene.

Şâh Gâzi Hazret-i Sultân Murad b. Orhân,
Eyledi çün azm-i teshir-i hisâr-ı Edrene.

Lala Şâhin Paşa'dan sonra teveccüh eyleyüb,
İrdi âfâka sadâ-yı gir ü dâr-ı Edrene.

Kıldı şâhin saydını tennür-i harb içre kebâb,
Hasmı yaktı nâr kâhr-ı kârzâr-ı Edrene.

(52) Ernest Kretschmer, *Beden Yapısı ve Karakter*, terc. Mümtaz Turhan, İst, 1949, s. 253 ve Mazhar Osman Uzman, *Anormal Psikolojik Davranışlar*.

(53) Ahmed Rifat *Sicill-Osmâni*, IV, 93; Bursalı Mehmed Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, III, 135; Seyyid Lokman'ın Hâl-tercümesi hakkında en sıhatli bilgiler, kendi muâsırları olan Gelibolu'lu Mustafa Âli'nin «Kühü'l-Ahbâr»ın yazma IV ve V. cildlerin ilgili maddelerde (Bk. Ü. Ktb. TY. 5959) ile tarihçi Selânikî'nin eseri ve kendi eserlerindeki müteferrik kayıtlar; Ahmed Tevhîd Bey, *Seyyid Lokman, Çelebi ve Hünernâmesi*, TOEM., I, (1911), 103-111 dedir.

(54) *Kıyâfetü'l-İnsâniyye...*, (Millet Ktb. Ali Emîri, Tarih, 1216) bk. 25 a.

Kaçtı kâfir bir gemiyle şehirdir açıldı hep,
Avn-ı Hakla burc-î şehîr üstüvâr-ı Edrene.

Zîb ü ferri çok vilâyet olmağın tarihidir,
Oldı İslâm'ın yine zîb ü diyâr-ı Edrene.

(Sene: 762h./1360 m.)

Seyyid Lokman Çelebi, 1010 h./1601 m.) tarihinde vefât etmiştir.

V. SEYYİD LOKMAN ÇELEBİ'NİN ESERLERİ:

1. HÜNERNÂME: Eser Sultan II. Selim ve Kânûnî Sultan Süleyman Hân devirlerinden bahseden on fasıl, bir zeyl ve bir hâtemeden son bulan minyatürlü bir Osmanlı Tarihidir (55). Topkapu Sarayı Ktb. Hazine 1523'no. da kayıtlı bulunan bir nüshası, eserin birinci cildini teşkil etmekte olup, 234 varak, 15 satır, 485x305 (165) mm. ebâdında, güzel iri ta'likle ve Bosna'lı Sinan b. Mehmed hattıyla (992 h.) de, âharlı bir kâğıt üzerine serlevhası tezhibli, sözbaşları kırmızı cedvelli ve yaldızlıdır. Eserde ayrıca Nakkaş Osman tarafından kaleme alınmış, büyük boyda kırkbeş nefis Osmanlı Pâdişâhının minyatürü ile bir hâtıra, altı adet madolyon tarzında zahriye bulunmaktadır. Dışı ve içi kabartma şemseli, çiçekli kahve rengi meşin ciltli ve mikteblidir. Şehnâme tarzında kaleme alınmış mensûr fakat secili ve sanatlı bir uslûbla kaleme alınmış olan bu eser, «Ârif» mahlâsiyle tanınan «Fethullâh b. Kâtib el-Esiri» ve «Eflâtûn b. Şeyh Derviş Mehmed eş-Şirvâni» tarafından kaleme alınmış, onun (977 h./1569 m.) tarihinde vefâtı üzerine, yerine şehnâmecî olarak atanan «Seyyid Lokmân Çelebi b. Hüseyin b. el-Aşûri el-Urmevi» tarafından devâm edilmiş (Bk. Eser, yk. 10 b.) ve bu cildin tahririne (987 h./1579-80 m.) de başlanmış, (922 h./1584-85 m.) tarihinde bitirilmiştir. F. Babinger, bu cilt için (Rieu Ktlğ.) da s. 54 b'de tavsif edilen Seyyid Lokman'ın «Mücmelü't-Tûmâr» adlı eserinden başka eseri olmadığını söylüyor- sa da, her iki eserin münderecâtı aynı olmakla birlikte Müellifinin Mukaddimesindeki izâhâtından eserin «Hünernâme»nin I. cildi olduğunu biliyoruz. Lokman Çelebi yine bu eserinde, kaleme aldığı bu eserin III. cü ve VI. cü cildlerini de yazacağını belirtmekte isede bu eserler meydanda yoktur (56).

(55) A. Tevhid, TOEM., I, 107-108 ve Tahsin Öz, Hünernâme, I, Güzel Sanatlar Mec. I, s. 3-6; A. Tevhid, TOEM., II, 432.

(56) Tahsin Öz, Hünernâme, Güzel San'atlar Dergisi, 1, 3; Topkapı Sarayı Ktb. Katlg. I, 225-27; Rî Rieu Ktlğ., 54 b.; OM., III, 136; Babinger, GOW., 164.

Eserin II. cildi ise, 302 varak, 15 satır, 430x300 (175) mm. ebâdında, âharlı kalın kâğıt, üzerine yazılmış olup, son yaprağı eksiktir. İlk iki serlevhası tezhipli, Nakkaş Osman'ın kaleminden çıkma atmışbeş adet minyatürlü süslüdür. Sayfa kenarları zerefşân ve cedvelleri altûn yaldızlı, modern cildlidir. Eserin bu cildi Kânûni'nin hüner ve mezâyâ'sının tavsifine hasredilmiştir. Eserin son yaprağı eksiktir. Eser (Topkapı Sarayı Ktb. Hazine 1524) no.da kayıtlı bulunmaktadır. (57)

2. Selim-Şehnâme (Şehnâme-i Selim Hân III):

Sultan II. Selim Hân devrinin tarihi ve siyasi olaylarını anlatan bir eser olup, iki cilttir. İkinci cildi, Sultan III. Murad devri vak'alarına tahsis kılınmıştır. (58)

3. Zübdetü't-tevârih (Tûmâr: Neseb-nâme-i Hümâyûn) :

Aynı zamanda «Tûmâr» ve «Nesebnâme-i Hümâyûn» adları da verilen bu eser Âdem (a.s.)'dan Sultan III. Mehmed'e (1003 h./1595-96 m) kadar bütün İslâm halifelerinin silsilenâmesini verir. Eser, 15 varak, 15 satır, 264x175 mm. ebâdında, âharlı kâğıt üzerine ta'lik hatta XVI. asırda istinsâh edilmiş olup, Sevlevhası tezhipli, cedveller yaldızlı ve içinde nefis tezhipli altmışaltı adet minyatür tarzında portre vardır. Kahve rengi deri ve ebrû cildlidir. Eserin iki nüshası da (Topkapı Sarayı Ktb. Haine 1624) ve Ahmed 3. Ktb. 3110) numaralarda kayıtlıdır. Bu son eser Seyyid Lokman'ın «Silsilenâmesi»dir (59)

4. Silsilenâme:

Eser, Sadrâzâm Siyâvüş Paşa (-1007 h./1598-99 m.)'nin emriyle topar hâlindeki silsilenâmelerden derlenmek sûretiyle meydana getirilmiştir. Özellikle «Mecmelü't-Tûmâr» adlı eserden naklen istinsâh edilmiştir. Silsilenâme, önce Kozmografya ve coğrafya'ya dâir mâlûmâtla başlar, sonra Âdem (AS.)'in hilkatinden (yaratılış) ve peygamberlerin kıssalarından bahisle, nesebnâmelerini bildirir. Eserin 57 a. varagında Hz. Muhammed (SAS) 'Efendimizin silsile ve şemâilinden, Çahâyâr (dört halife)'den, İslâm Halifelerinden, Cengiz Hân ve Timûr'un soy ve sopundan, Selçuk'lu Hânedânî âzâlarından, yk.

(57) Topkapı Sarayı Ktb. 3. Ahmed Ktb. 3595)'in dibâçesindeki bilgiler için bk.

(58) Filiz Çağman, Şahnâme-i Selim Hân ve minyatürleri, **Sanat Tarihi Yıllığı**, V, (1973), 411 vd.

(59) Günseli Renda, "Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Ktp. 1321 nolu Silsilenâme'nin minyatürleri, **Sanat Tarihi Yıllığı**, V, 443 vd. (Hüsusiyile s. 444, not. 4)

72 a'dan itibaren Osmanlı Sultanlarından bahsederek, (1002 h./1593-94 m) tarihine kadar geçen vak'aları hülâsa eder. Sonunda uzun bir mesnevi, duâ ve medhiye bulunmaktadır. Eser, (Topkapı Sarayı Ktb. Hazine 1321) no.da kayıtlı olup, 116 varak, 37 satır, 610x395 (255) mm. ebâdında, (991 h./1588 m) tarihinde âharlı kalın kâğıt üzerine güzel hareketli bir nesih hattla kaleme alınmıştır. Serlevhası nefis tezhipli, ilk iki sayfa ile kırk adet nefis Osmanlı tarzı minyatür, ve kırmızı meşinden modern bir cild içinde bulunmaktadır. (60)

Osmanlı Müelliflerinde zikredilen fakat kütüphanelerde görmediğimiz eserleri:

«Tercüme-i Mihr ü Müşteri li-Muhammed İsâri; Tercüme-i lem'atül-envâr (Bu eser, manzûm olup, «Mahzen-i esrâr» vezninde ve usûlünde kaleme alınmıştır) «Selefnâme; Halefnâme; Muâsırnâme; Mogolnâme (Şehnâme tarzında beş ciltlik bir tarihtir); Zafernâme (Konya savaşına dâir Türkçe manzûm bir târihtir.); Risâletü Âlâtür-Rasadiyye» (Astronomi ilmi ve rasat âletleriyle ilgili teknik yazma bir eserdir), Divân teşkil edecek derecede çok şiirleri; Viyâna Şark Dilleri Fihristi'nde: (61)

«Saru Saltuk ubûr-ı Rûm ilinde,
Altıyüz altmışiki idi hemân.
Hep Oğûznâme'yi tetebbû idüb,
Yazdı icmâl ile Seyyid Lokman.»

ibâreli bir manzûmenin bulunması (62), Seyyid Lokman Çelebi'nin «Oğûznâme» adlı bir eserinde bulunduğunu bize bildirmektedir. Aynı zamanda bu eserin konusunun Sarı Saltuk'un Rûmeli'ne gelişinin tarihi olan (662 h./1263-64 m.)'den kendi zâmanına kadar gelen Türk tarihi olduğunu tesbit edebiliyoruz.

6. KIYÂFETÜ'L-İNSÂNİYYE FÎ ŞEMÂİLİ'L-OSMÂNİYYE:

A. AVUPRA KÜTÜPHANELERİ NÜSHALARI:

1. Dresden ve Münih Kütüphaneleri nüshaları. (63)
2. Viyana, National Bibliothek nüshası. (64)
3. Londra, British Museum nüshası. Addtion, 7880. (65)

(60) Topkapı Sarayı Ktb. Ktlg., I, 222; OM., III, 136; Rieu Ktlg., 54b; Babinger, GOW, 164.

(61) OM., III, 135.

(62) a.g.e., III, 135.

(63) Fr. Babinger, GOW, s. 166-67.

(64) Flügel Kataloğu, II, 375 vd. (iki nüsha)

B. İSTANBUL KÜTÜPHANELERİNDEKİ NÜSHALARI.

Seyyid Lokman'ın bu eseri, onun en kıymetli eserlerinden biri olup, İstanbul ve Avrupa Kütüphanelerinde bir çok nüshası bulunmaktadır. Osmanlı Pâdişâhlarının evsâf ve şemâ'ilni ihtivâ eden bir eser olup, Sultan III. Murad Hân'a (1572/74 m.) veyâ (1595 m.) tarihinde takdim olunmuş bir tarihi eserdir. Bu nüshaların takriben tāmâmı Rieu Kataloğun'da tavsif ve târif edilmişlerdir. (66)

1. (Topkapı Sarayı Ktp. Hazine 1562)

Eser, 63 varak, 14 satır, 256x140 (75) mm ebâdında olup, içinde 24 adet Pâdişâh minyatür-portresi bulunmaktadır. (67)

2. (Topkapı Sarayı Ktb. Hazine 1563)

Bu nüsha, 77 varak, 11 satır, 335x200 (126) mm., ebâdlı, âhârlı kalın kâğıt üzerine ta'lik hatt'la kaleme alınmış, serlevha nefis tezhipli, içinde 12 adet Nakkâş Osman'ın eseri olan, minyatür-portreler bulunmaktadır. Eser büyükle orta boy arasındadır. (68)

3. (Topkapı Sarayı Ktb. Revân B1. 1265)

Bu nüsha 69 varak, 12 satır, 270x165 (68) mm. ebâdında, kalın âhêrli kâğıt üzerine nesih hatt'la kaleme alınmış olup, cedveller altûn yaldızlı, Serlevhası altûn tezhiblidir. Eserde 12 adet minyatür tarzda işlenmiş Pâdişâh portresi bulunmaktadır. Bu nüsha h./1595 m.) tarihinde istinsâh edilmiştir. (69)

4. (Topkapı Sarayı Ktb. E. H1 1414)

Bu nüsha 216 varak, 15 satır, 260x160 (90) mm., ebâdında, ince krem renkli âherli kâğıt üzerine ta'lik hatt'la kaleme alınmıştır. Eser Mehmed el-İmâm tarafından istinsâh edilmiştir. İstinsâh târihi (1102 h./1690-91 m.)'dir. Eser, Sultan III. Mehmed adına kaleme alınmış ve ona takdim olunmuştur. (70)

(65) Rieu Kataloğu, s. 53 vd.

(66) a.g.e., 53 b.; Bursa'lı M. Tâhir, Osmanlı Müellifleri, III, 136.

(67) Babinger, GOW, s. 164 ve Topkapı Sarayı Ktb. Katlg., I, s. 235-36 (710-12)

(68) Topkapı Sarayı Ktb. Kataloğu, I, s. 235-36; Rieu Ktlğ., 53; OM., III, 136; Babinger, GOW, 164.

(69) a.g.e. ler; Ayrıca Bk. Hülyâ Demiray, Kıyâfettü'l-İnsâniyye fi Şemâ'ilil-Osmâniyye, Sanat Tarihi, Basılmamış me'zûniyyet tezi (İ. Üni. Ktb. Tez. 551)

(70) Topkapı Sarayı Ktb. Kataloğu, I, 236.

5. (İst. Üni. Ktb. TY. 6087-88)

Bu nüsha oldukça eski ve temiz, nefis tezhipli bir nüshadır. (71)

6. MİLLET KÜTÜPHANESİ-ALİ EMİRİ NÜSHASI:

(Millet Ktb. Ali Emiri Ef., Tarih B1. 1216)

Bu nüsha 64 varak, 14 satır, 252x152 (177x96) mm. iç ve dış ebâd- larında, âherli kalın kâğıt üzerine ta'lik hatt'la kaleme alınmış, mü- ellif hattı olması kuvvetle muhtemel bir eser olup, içinde 12 Osman- lı Sultânın nefis tezhibli ve altûnla tezyinli minyatür-portreleri bu- lunmaktadır. Eserin serlevhası tezhibli ve tezyinli olup, cedvelleri altûnla çekilmiştir. Nüsha tam meşin cildli, şemselidir. Eser, olduk- ça eski klâsik bir üslûbla tezhîd edilmiş, nâdir bir nüshadır. Kitabın 1. yaprağında, sonradan yazıldığı dikkatli bir göz tarafından tesbit edilebilen bozuk bir yazıyla eserin orijinal ismi olan «Kiyâfetü'l-İn- sâniyye fi Şemâ'ili'l-Osmâniyye» ibâresi görülmektedir. Zahriyesinde ise sol başta «Ali Emiri Efendi»nin yuvarlak vakıf mühü basılıdır. Mührün üzerinde «Allâh Teâlâ'nın rızası için vakf eyledim» halkavi sülûs yazısı halkanın merkezinde ise «Ali Emiri Diyârbekri» yazısı okunmaktadır. Kitabın iç kapağındaki boş yaprakta sonradan, kur- sun kalemle ve işlek bir rik'a ile eserin müellifi «Lokmân b. Seyyid Hüseyin Urmavî»nin ismi yazılmış olup, bu yazının üzerinde ise kir- mızı mürekkeble «İçinde oniki pâdişâhın resmi vardır» cümlesi yazı- lıdır. Eserin bütün sayfaları içiçe yaldız, kırmızı ve mâvi çizgilerle çerçeveselidir. Sayfa içindeki konu ve kısım başlıkları, beyit ve şiir başlıkları kırmızı mürekkeble yazılmıştır. Eserde «Mukaddime» için- de müellif eserinin ismini «Kiyâfetü'l-İnsâniyye fi Şemâ'ili'l-Osmâ- niyye» olarak bildirdiğini tesbit etmekteyiz. (72)

Eserin «Giriş» kısmı «Besmele» ile başlamakta, sonra insanın ya- ratılmasındaki hikmetler zikredilmekte ve bununla ilgili «— Biz in- sanı en güzel sûret üzere yarattık» (73), «— Biz Âdemi yücelttik onu denizlere vekaralara hâkim kıldık ve bazısını bâzularına üstün kil- dık» (74) âyetleriyle insanın Allâh katındaki şeref ve kadrini, insan- lar arasındaki farklılığın, nizâmın hikmetlerini, sonra ona devirler

(71) F. Edhem, I, *Stehonkine les Manuscrits, Orunbaux Illustres de la Bibliotheque de l'Universitede Stambul*, Paris, 1933.

(72) Metin (Mukaddime), yk. 4a, st. 8.

(73) Kur'an-ı Kerim, Tiyn, 4.

(74) Kur'an-ı Kerim; İsrâ, 70.

boyunca gönderile gelen Peygamberlerin yücelik ve bilgeliginden bahsedilir. (75)

Tetkikimize esas teşkil eden bu Kıyâfet-nâme, devrin Pâdişâhı Sultan III. Murad 'adına kaleme alınarak, Sultâna takdim edilmiştir. Eserinde Sultân'ın devrinde ilimin gelişip, yayıldığı belirtilerek (76), devrin büyük âlimi olarak kendisinden büyük saygiyle bahsettiği Pâdişâh hocası olan «Hoca Saadeddin Efendi»den gördüğü yardım, teşvik ve himâyeyi belirterek, içten şükranlarını sunmak ve ehli islâm'a yararlı olması için bu eserin kaleme alındığı anlatılır. (77) Daha sonra ise eserin te'lif sebebi (78, ve Osmanlı Sultanlarının tek tek «Semâilnâme ve «Kıyâfet»lerinden (79) bahsedilerek, bu türde minyatürlü bir eserin kaleme henüz alınmadığını ve kendi eserinin böyle bir ihtiyâca cevâb vereceğini, bu eserin yazılışında devrin Sadrâzâm'ından da büyük yardımlar ve destekler gördüğünü uzun uzun anlatır.

«Mukaddime» kısmında ise; «Kıyâfet ilmi» veyâ «Ferâset ilmi» hakkında son derece değerli bilgiler verilerek, bu ilmin kişilerin dış görünüşleri ve âzâlarının fiziki yapılarına bakılarak, onların karakterlerini anlamaya yarayan bir ilim olduğunu açıklar. Sonra bu âzâları, uzuvların vasıflarını tek tek anlatarak, bunların özelliklerine göre «Kıyâfet» ilmine göre mânâlarını bildirir. (80).

(M E T İ N)

Âzâ'ların Şekilleri ve Delâlet ettikleri Mânâlar:

1. Vechin (yüzün) hâli ve alâmeti (s. 13)	(yk. 7a)
2. Hâlin alâmeti (s. 13)	(yk. 7a)
3. Ten renginin alâmeti. (s. 13)	(yk. 7b)
4. Gözün alâmeti (s. 13-14)	(yk. 9a)
5. Ebrû'nun alâmeti. (s. 14)	(yk. 9b)
6. Saç ve kılların a. (s. 14)	(yk. 10 ab)
7. Baş'ın alâmeti (s. 14-15)	(yk. 11a)

(75) Metin, yk. 2 a.

(76) Metin, yk. 2b.

(77) Metin, yk. 3a.

(78) Metin, yk. 3b.

(79) Metin, yk. 4a.

(80) Metin, yk. 4a-7a.

8. Alnın alâmeti. (s. 15)	(yk. 11b)
9. Kulağın alâmeti. (s. 15)	(yk. 11b)
10. Zülf'ün alâmeti. (s. 15)	(yk. 12a)
11. Burun'un alâmeti. (s. 15)	(yk. 12b)
12. Ağz'ın a. (s. 16)	(yk. 13a)
13. Dudağın a. (s. 16)	(yk. 13a)
14. Dişlerin a. (s. 16)	(yk. 13a)
15. Dilin a. (s. 16)	(yk. 13b)
16. Sesin a. (s. 16)	(yk. 14a)
17. Nefesin a. (s. 16)	(yk. 14a)
18. Gülüşün a. (s. 16-17)	(yk. 14b)
19. Sakalın a. (s. 17)	(yk. 14b)
20. Çenenin a. (s. 17)	(yk. 15a)
21. Gerdanın a. (s. 17)	(yk. 15a)
22. Bedenin a. (s. 17)	(yk. 15a)
23. Boy, endam (s. 17)	(yk. 15b)
24. Göğüsün a. (s. 17)	(yk. 15b)
25. Omuzun a. (s. 17)	(yk. 15b)
26. Karının a. (s. 17)	(yk. 16a)
27. Kolların a. (s. 17)	(yk. 16a)
28. Elin, pençenin (s. 17)	(yk. 16a)
29. Parmakların (s. 18)	(yk. 16a)
30. Tırnakların (s. 18)	(yk. 16b)
31. Kaburga, ayak kemiklerinin (s. 18)	(yk. 16b)
32. Göbeğin a. (s. 18)	(yk. 17a)
33. Oylukların (s. 18)	(yk. 17a)
34. Avucun a. (s. 18)	(yk. 17b)
35. Endâmın a. (s. 18)	(yk. 17b)
36. Baldırın a. (s. 18)	(yk. 17b)
37. Ayağın a. (s. 18-19)	(yk. 18a)

1. **Vechin (yüzün) hâli ve alâmeti:** Mevlânâ Alâeddin Çelebi'nin «Şerh-i Külliyyât-ı Kânûn» adlı eserinde, «— Yüzü etli ve geniş olan kişi, dânişmend ve bilge olur.» (bk. e. yk. 7a) Diğer bir görüşe göre, «Eğer yüzü ekşi ve çiçek bozuğu gibi ise kötü huylu, çok ince uzun ve küçük yüzlü ise o iyi bir kişi değildir. Orta karar olanı hükemâ üstün tutar, hoş yüzlü ve hoş ahlâklı olur» denmektedir.

2. **Hâl'in alâmeti:** Hâlin (davranışların hareketliliği) azlığı hu-yun güzelliğine delil olup, çokluğu iyi değildir» denir. (bk. e. yk. 7b).

3. **Ten rengi'nin alâmeti:** Bir kişinin teni ak ve kırmızı ise, ateş

gibi gazabı fazla ve öfkesi burnundadır. Buğday benizli kolay iknâ olur ve itidâl sâhibidir. Ak ve kızıl derili olanın mizâcı doğru olur. Büyük âlim Mevlânâ «Kutbeddin»e göre, «— Koyu renkli açık renkiye dâima üstün gelir ve gözü herkesten iyi görür» der.

4. **Gözün alâmeti:** Yaşla dolu gök gözlü kişi, fâsık ve nâdân olur. Böyle gözlü kişinin çenesi içine göçükse, kötü bakışlı ve hâin olur. Alnı yassı ve başında saçı çok olsa çok kötü huylu olur. «Şeyh Muhyiddin İbn Arabi; «— Böyle kişiden yılandan kaçır gibi sakının» demiştir. «Câmiü'l-ahlâk» adlı eserde, «— Zâfiran gibi sarıya meyl eden gözü gök renginde olan kişi, kıskanç ve kötü huylu olur. Göz bebeğinde bir çok kırmızı noktalar olan kişi, kıskanç, şirret, hayırsız ve pinti olur» denir. Küçük gözlü ahmak, ve şom ağızlı olur. Gözü fazla siyah olan, kalbi siyah ve kötü huylu olur. Normal olan akıllı ve zeki olur. Küçük gök gözlü olan (hiylekâr ve şehvet düşkün) olur. Gözü çok kırmızı, mâl-i hulyâ ve cinnet (delilik) işârettir. Göz bebeğindeki kırmızı noktalar dâire gibi sıralanmış ise, kıskanç, şirret, kötü sözlü, kötü huylu, kötü fiilli ve korkak olur. Gözbebeği siyah, beyazı sarı olan kan dökücü olur. Göz bebeği içinde ak veyâ kızıl noktalar olan gök gözlü kişi, insan cinsinin en kötüsüdür ve ondan sakınmak gerekir. Göz ucuyla bakan, kibirli ve nazlı olur. Gözü çekik olan mal düşkün ve uzun ömürlü olur. Toplu ve yuvarlak gözlü olan ahmak ve dâima ihtiyaç içinde olur. Muhyiddin İbn Arabi; «Böyle kişiler kıskanç, câhil ve hâin olur,» der. Gözü şarap gibi kırmızı olan, çok hiddetli ve öfkeli olur. Fakat dünyaya meyl çok olduğundan fakirlik çekmez. Ama bazı hükemâ; «— Böyle kişiler kötü yüzü ve kötü dilli olur. Karşılıkları câhilce ve kibir dolu olur» der.

Güleç bakışlı kişinin ömrü uzun olur. Gözleri yaşaran kişinin harâreti çok olur. Çukur gözlü tüm hükemâ'nın hükmüne göre; «— Kötü huylu olup, iyiliği mukâbele etmez, güler geçer» derler. Ebû Ali Sînâ (İbn Sînâ); «— Gözü maymun gözüne benziyen kişinin fiilleri de maymuna benzer» der. «Ahlâk-ı muhsini» de, «— Herkim ki iki gözünü çok süratle açıp kapıyorsa (kırpiyorsa), o kişi çok hiylekâr ve hayırsızdır.» Bir kişi bir şeye çok baksa korkunç bir hâl alır ve bakışı ona zarar verir. Küçük göz kötülük işâretidir. Göz kapığında ber olması, yalancılık ve hiylekârlık işâretidir. Gözü açılırken kirpikleri birbirine yapışır karışır çok yalancı ve hiylekâr olur. Fakat göz âzâsı normal olan, akıl sâhibi, âlim, doğru sözlü, dindâr yumuşak huylu ve güzel mizaçlı olur ki, Peygamberimiz böyledir» denir (bk. e. yk. 9a).

5. Ebrû (Kaş ve kirpik)'nin alâmeti: Mevlânâ Kutbeddin; «— Kaşı gür olanın üzüntüsü çok, sözü bozuk ve fesat ehli olur. Mala ve dünyâ sevgisine çok düşkündür. Sözü dokunaklıdır. Kulak tozuna kadar çatma kaşlı olan, kibirli olur. Ayrıca kaşları çok gür ve kılları uzun olan kibirli ve lâfı uzun olur. Kaşının kılları kısaysa sâdik olur. Kaşının ucu kulak tozundan yukarı çıkan kişi, idraksiz, fikirsiz ve pis bir kişi olur. Karakaşlı ve ölçüsü orta olan düşünceli, iz'ânî ve dindâr olur. Fakat hükemâ'nın üzerinde ittifakla karar verdiğine göre «— Kaşının kuyrukları hilâl gibi, ortası yay gibi ve yongun siyah kaşlı olan kişinin mizâcı mu'tedil, işleri hayırlı ve faydalı olur.» denir.

6. Saç ve kılların alâmeti: Bu hususta hükemâ; — Kalın killilik, cesâret ve atılğanlık, yumuşak ve seyrek killilik korkaklık, anlayış kıtlığı ve geçliğine delildir» der. Kalın kıl, harârete ve kuruluğa, yumuk ve ince kıl maddî-mânevi soğukluğa ve rutûbete delildir. Bu takdirde anlayış noksanlığı görülür. Sarı saçlı hoş halli olur. Siyâh saçlı emin ve âdil olur. Siyâha meyilli saçlı olan iyi tavırlı, dürüst ve mert olur. Sariya meyilli (kumral) saçlı kişi mutedil mizaçlı ve heybetli olur. Hz. Mûsâ (A.S.)'nin hâli buna misal teşkil eder. Şeyh Cezerî, «Ârifü't-târif» adlı eserinde «Kur'ân'a nisbet ederek; «— Hz. Mûsâ'nın saçları sarı, bedenleri ve her sıfâtı uygun ölçüler içinde olgunluk ve güzellikler içinde idi» denmektedir. Yine hükemâ; «— Bükümlü saçlı olmak çok iyidir. Az tüylülük kıyâset, firâset ve latif tabiate delildir. Karnı üzerinde çok kıl bulunması, kötü düşünceliliğe ve vahşet hâline; sırtın çok kıllı olması şehvet düşkünlüğüne işârettir» derler (bk. e. yk. 10a-b).

7. Baş'ın alâmeti: Ünlü Roma'lı hekim Calinus; «— Küçük başlı olmak kötü kişiliğe delildir. Bunlara yılan başlı denir. Fakat başı küçük olmakla beraber şekli düzgünse, iyi halli, güzel yüzlü ve iyi fikir sahibi olur. Çok küçük başlı olan, içinden pazarlıklı, aceleci ve öfkesi burnunda olur. Başı sağa sola güçlkle dönecek derecede büyük başlı olup, şekli güzel ve göğsü geniş, arkası kuvvetli ise iyi karakterli olur. Başı büyük, boynu ince, göğsü küçük olanın dimağı, hâfızası zayıf olup, öksürük baş ve kulak ağrısından şikâyetçi olur. Başı küçük, göğsü, sırtı ve karnı kuvvetli, sıkı adeleli olan, yakışıklı işlerinde becerikli beden bakımından sıhhatli, göğsü ve gerdan arkası küçük olanın damarları zayıf ve hastalıklardan başını kaldıramıyan kişi olur. Ebû Ali Sinâ, «el-Kânûn» adlı eserinde; — Bir kişinin başı, alnı ve gerdanı ile boynu büyük ve ağır, yüzü uzun, gözü

ağır hareket eden bir hâlde ise, o kişi insanlar arasında en hayırlı olanlarından biridir.» Zirâ bu kişilerin dimağlarında küçüklüğünden beri çok rutûbet vardır. Böylelerini düşmanlarından korumak gerekir. Çok uzun başlı kişi ahmak ve geri zekâlı olur (bk. e. yk. 11a).

8. **Alnın alâmeti:** Alnın açık olup, içinde hatları bükümlü olmiyan kişi, boş lâf ve husûmetten uzak olamaz. Alnı içine göçük olan, alçak huylu hasis ve âciz olur. Mevlânâ Kutbeddin; «— Küçük, dar alınlı olan câhil olur: Zirâ teşrih ilmi (anatomi), dimağın başlangıç noktasının küçük olmasına delildir. Ve bu o kişinin câhilliğine delildir» der. Bazıları ise, «— Alnı çok açık olan, sâbıkalı ve kavgacı olur. Çok dar alınlı olan, huysuz ve nâdân olur. Büyük alınlı kişi kâmil veyâ gazaplı ve ağır hareketli olur. Zirâ «Şerh-i külliyyât»ta bildirildiğine göre, «— Büyük alın dimağın çok gelişmişliğine ve beden harâretinin yüksekliğine ve bu tür kişilerin zekâ keskinliğine delildir» denir. (Bk. e. yk. 11b)

9. **Kulağın alâmeti:** Ebû Ali Sinâ, «Külliyyât»ında, «— Fazla büyük kulaklı (merkep kulağı gibi) olan şuursuz fakat hâfızası kuvvetli olur. Zirâ rutûbet azlığı hâfızayı kuvvetli kılar» der. «Câmiü'l-ahlâk» adlı eserde, «— Böyle kişiler uzun ömürlü olur» denir. Küçük kulaklı kişi, uğru (hırsız) ve ahmak olur. Kulağı etli ve damarları çıkık olan kişi, şiddet ve hiddetli olur. Orta karar olan ise, iyi, doğru, dürüst ve hikmet sâhibi olur» (bk. e. yk. 11b).

10. **Zülûf'un alâmeti:** Başında zülfü sarkan kişi, gazaplı (öfkeli) olur. Zirâ insan cinsinin gazaplı olanı ekseriyetle böylelerinde görülürmüştür (bk. e. yk. 12a).

11. **Burun'un alâmeti:** Hafif eğri burunlu kişi, ağırbaşlı ve edebli olur. Burnu doğru, delikleri açık olanın bahtı (talîhi) açık olur. Şeyh Muhyiddin İbn Arabî'ye göre, «— Burun deliği fazla açık olan gazaplı olur. Zirâ gazap ânında insanın burun delikleri çok açılır» Mevlânâ Kutbeddin'e göre; «— Domuz gibi katı ve büyük burunlu olan, çok kötü huylu; burun delikleri çok kıllı olan gazaplı, kıskanç, ve sâdik dost olur. Burun yassılığı, yoğunluğu ve burnun yokluğu (veyâ kısalığı), başının yassılığı iyiliğe delil olmakla berâber, ağırbaşlığın azlığına, şehvetin çokluğuna ve dostluğunun zayıflığına delildir» der. Aslan burunluluk çok cesâretle, koç burunluluk mücâdele hırsına ve ihtirâsa, doğan (avkuşu) burunluluk ava düşkünlüğe, sığırlar gibi etli burunluluk kötü düşünceli olmağa, kemerli burun ve kemerin çöküklüğü gurur ve kibre ve ahmaklığa, ince ve yüksek burunluluk olgun yaradılışlılığa ve soyluluğa delildir» denir. Hüke-

mâya göre, Orta burunluluk, dengeli mizâca işârettir. Hâce Muhammed Assâr, «Mihir ü müştemir» adlı eserinde bu doğrulanmaktadır. (bk. e, yk. 12b).

12. **Ağızın alâmeti:** Ağızın orta derecede açıklığı çok cesur olmağa, Ağızın darlığı çirkin huy'a delildir. (Bk. e, yk. 13a)

13. **Dudağın alâmeti:** Zenci gibi yumru dudaklı olan, kötü huylu ve ahlaklı olur. Şeyh Muhyiddin İbn Arabî; «Kitâbü't-tedbirât-ı ilâhiyye» adlı eserde, «— Böyle dudaklar çok kırmızı ise mizâcın çok dengeli olduğuna delildir» denir. Bu husus «Şehr-i külliyyât» adlı eserde de yazılıdır. Deve ve merkep gibi dudakları büyük ve aşağı sarkık olan kişi ahlaklı ve câhil olur. Dudağı ak olan, hastalıklı ve balgamlı olur. Dudağı siyah olan derin sevdâya (karasevdâ) tutulmuştur. Dudağı içe bükük ve aşağı sarkık olan çok aptal olur. Dudağı ince ve kısalığından birbirine kavuşmayan kişinin dişleri dışarı taşıyorsa, vücûdun sağlamlığına ve çok kuvvetli oluşa delildir. Muttedil ve kırmızı dudak sahibinin kararı kesin ve doğru olur. (bk. e, yk. 13a)

14. **Dişlerin alâmeti:** Azı dişleri yüksek olan kötü huylu ve sâbıkalı olur. Seyrek dişlilik vücûdun zâfiyetine işârettir. Küçük ve eğri dişlilik hiylekârlık ve hâinliğe meyli olmağa, uzun ve iri dişlilik terkip zayıflığına ve kâr sahibi olmağa, dişleri karmakarışık olmak zayıflık, hastalık ve mizâç zâfiyetine, orta karar olması doğru sözlü olmağa, muntazam olup, araları az açık olması âdil ve emin olmağa delildir, denilmektedir. (bk. e, yk. 13a)

15. **Dilin alâmeti:** Çok uzun dil, dedikodu ve şikâyete; ak dil muhtac ve derviş karakterli olmağa, aynı zamanda inançlı kişi olmağa delildir. (Yk. 13b)

16. **Ses'in alâmeti:** Aslan gibi yüksek sesli olan çok cesur olmağa ve mücâdeleye düşkün olmağa; ince ses, kötü hâle, korkaklık, kuvvetsizlik ve kadınsı tabiata delildir. Kaba ve gür sesli avratlar diğer kadınlara göre yürekli ve cesur olurlar. Yüksekten konuşan kişi, cebbâr ve çok hikmet sahibi olur. Uzun sesli kişi, güzel şarkı söylerse de şirret ve kıskanç olur. Hükemâ'ya göre, «— Ağır sesli olanın şehveti de kuvvetli olur. Sesi çirkin olanın dimağı zayıf; sesi alçak ve yoğun olan da hor ve hakir olur. Orta ve saf sesli kişi güzel ahlaklı, iri sesli vakûr hak ve adâlet düşkünü olur. Bazılarına göre; «— Çok hoş sesli kişi, kayıtsız ve idraksiz olur. Durgun sözlü ve düşünceli de olurlar aynı zamanda. Zirâ bu sıfat kuruluktan doğmuştur. Tiz sesle konuşmak ise harâretten gelir ve böyle kişi kötü huylu olur. (Bk. e, yk. 14a)

17. **Nefes'in alâmeti:** Nefesi (soluğu) uzun çıkan kişi kötü huylu olur. Tez soluklunun arzusu çok ve şehveti fazla olur. Fakat Muhyiddin İbn Arabî, «— Böyle kişi çok düşünceli ve anlayışlı olur. Ancak diğer azasında olan vekâr ve sabrı bu davranışları örtmemesi gerekir. Vekâr ile oturup, sözü ölçü ile söylemek ve elini lâfi kesmek için indirmek, akıl olgunluğuna ve tedbir sahibi olmağa delildir. (Bk. e, yk. 14a)

18. **Gülüşün alâmeti:** Yüksek sesle gülme kötü sözlülüğe ve sır saklamazlığa; özellikle çok gülererek öksürmek, kâlbîn katılığına ve fikirsizliğe ve gönül sadrında boşluğa; çok güleçlilik, yumuşak huyluluğa ve koruyucu karektere; az gülüşlülük gururla, kötü ahlâklı ve kendinden başkasının yaptığını beğenmemeye, ve kişilerle anlaşmazlığa düşmeğe delildir. «Kitâb-ı tedbirât-ı İlâhiyye» adlı eser'e göre; «— Bir kişiyi alıp söyleşen kişi, konuşma sırasında, utansa veyâ gözünden yaş gelse ve tebessüm etse, konuşanın hitâb ettiği kişiye tam bir sevgisi olduğuna delildir» denir. (bk. e, yk. 14b)

19. **Sakalın alâmeti:** Sakalı az ve köse olan kişi, ferâset ve anlayış ehlinden olur. Seyrek sakal, güzel huy ve hoş düşünceli olmağa; uzun sakal akıl azlığına, aklın kısa ve idrâkin çok olmasına; gür sakal, mahzun ve kötü akıllılığa; çok seyrek Tatarî sakal, kötü huyluluğa ve Orta karar sakal, kararlı ve vakur olmağa delildir. (Bk. e, yk. 15a)

20. **Çene'nin alâmeti:** Uzun çenelilik, ahmaklığa; değirmi çenelilik gurûra, ince çenelilik, akılsızlığa işârettir. Orta çenelilik ise dengeli bir mizâca ve ince bir zekâyâ işârettir. (bk. e, yk. 15a)

21. **Gerdân'ın alâmeti:** Boyun kemiği yoğun olan kişi kuvvetli; boynu etli olan öfkeli ve şehvetli ve de huysuz olur. Gerdanı orta olan kibirli; deve gibi uzun olan kindâr; kurt gibi kısa boyunlu ise hilekâr; boynu yumru olan câhil ve akılsız; Boynu kararında olan âdil ve tedbirli olur. (Bk. e, yk. 15a)

22. **Beden yapısının alâmeti:** Deve gibi eti kaba ve kalın olan çirkin; eti yumuşak olan kısa görüşlü; kemiği kalın, aç ve zayıf görünüşlü olan avcılığa düşkün; vücûdu etsiz olan seri hareketli (enerjik), derin fikirli ve itidâl sahibi olur. (Bk. e, yk. 15a.)

23. **Boy (endâm)'un alâmeti:** Çok uzun boylu olan ahmak, akıllısı nâdir olur. Hükemâ, «— Kısa boylular çok akıllı olup, nâdanları da çok aptal olur. Ama kısa ile uzun içinde akıllı ve çok zeki olanlar nâdir de olsa vardır. Boyu karar olan mizâcı da akıllı gibi güzeldir. (Bk. e, yk. 15b)

24. **Göğüs'ün alâmeti:** Göğsün genişliği çok iyi olup, cesârete;

darlığı ise çok kötü olup, korkaklık ve ruh bozukluğuna meyilli olmağa delildir (bk. e, yk. 15b)

25. **Omuzun alâmeti:** Omuzla arka arası geniş olan cesür ve akıl sahibi olur. Dar olan kötü akıllı olur. Omuz kemiği çıkık olan ahmak ve kötü; Omuzu eğri olan hileci ve fitneci; Omuzu ince olan akılsız; arkası ve omuzu fazla yoğun olan çok kuvvetli; orta ve karar olan çok akıllı ve zeki olur. (Bk. e, yk. 15b)

26. **Karın'ın alâmeti:** Karnı dar olan şehvete düşkün; geniş olan câhil ve nâdan; orta halli olan akıllı ve zeki olur. (Bk. e, yk. 16a)

27. **Kolların alâmeti:** Başı ve kolları uzun olup, kolları ayakta iken dizlerine yetişirse, olgunluğa ve cesârete delildir. Aslan da buna benzer. Nitekim Abbâsiler zamanında Kürdistan taraflarında hüküm süren Hakkâri hâkimlerinin veliahtları böyle olmazlarsa onlara itibar edilmezdi. Firdevsi, yapısı böyle olan pehlivanları medh eder. Delgi gibi kısa kollu olan hilekâr ve korkunç huylu olur. Orta olan yumuşak ve güzel huylu olur. (Bk. e, yk. 16a)

28. **El ve pençe'nin alâmeti:** El ve pençesi yumuk ve yumuşak olan anlayış ve kavrayış çabuk olur. Kısa pençe hamakata; etli pençe kadın düşkünlüğüne delildir. (Bk. e, yk. 16a)

29. **Parmakların alâmeti:** Mevlânâ Kutbeddin; «— Uzun parmak anlayış çokluğuna, kısa parmak anlayış azlığına işaretler. Zirâ teşrih ilmi (anatomi) ne göre, parmağın kısıklığı ciğerin küçüklüğüne delildir ve bu hâl az hava ile beslenmesine sebep olur. Dimâğın gönül, hayvânî ve insânî rûhun başlangıç noktasıdır. Parmakların etli ve yumuşak olması kuvvet ve şehvet düşkünlüğüne delildir. Fakat böyle kişiler, geç ve kit anlayışlı olur. Parmak uzunluğu, haset ve düşkünlüğe; kısıklığı hamakata delildir» der.

30. **Tırnakların alâmeti:** Tırnakları kırmızıya çalan kişi, bedeni kuvvetli ve karşı cinse karşı düşkün olur. Tırnakların aklığı zayıf bedene delildir. Zirâ böyle aklık beden rutûbetinden meydana gelir. İnce, zarif tırnaklar sevimliliğe; doğan-kuşu gibi eğri tırnaklı parmaklar, vefâsızlığa; Çirkin renkli tırnaklar iliete ve kötülüğe; Uzun tırnaklar, ince rûha, hassaslığa ve yüksek makamlara ulaşmağa delildir. (Bk. e, yk. 16b)

31. **Kaburga ve ayak kemiklerinin alâmeti:** Ayağı dar olan zayıf vücudlu olur. Fakat ayağı karar ölçüde olan, iyi huylu ve kalbi kuvvetli olur. Ayağı çökük olan maraz (hasta) helinden olur. (Bk. e, yk. 16b)

32. **Göbeğin alâmeti:** Göbek çukuru iri ve büyük, açık olan, makbul bir kişi değildir. Mevlânâ Kutbeddin, «Külliyât»nda; «— Kimin

göbeğinin etrafı göğüs kemiklerine kadar çökmüş ise ve bu hâl boy-
nuna kadar ulaşmışsa bu kişiler kötü şekilli ve kötü ruhlu olur. Ka-
lınlığı kuvvete; arıklığı (zayıflığı) ise kötü hâle sebep olur. (Bk. e,
yk. 17a)

33. **Oylukların alâmeti:** Kalın oyluk za'fa ve çekingenliğe; orta
karar olması iyi huya ve edebli olmaya delildir. (Bk. e, yk. 17a)

34. **Avucun alâmeti:** Avuç içi maymun gibi etsiz olan, kötü âh-
lâklı olur. Fazla etli olan, yüreksiz, kâmil, kuvvetli, cebbâr ve gurur-
lu olur. Orta karar olan iyi huylu olur. (Bk. e, yk. 17b)

35. **Boyun (endâm) alâmeti:** Bir uzvu bozuk olan, insan soyunun
seçkini olması nedeniyle diğer uzuvlarına vasıta olur. Büyüklüğü kö-
tülüğe, karar olanı kuvvete delil olur. (Bk. e, yk. 17b)

36. **Baldır'ın alâmeti:** Baldır etli ve ağır olan, yorgun ve aptal
olur. Zira aptallık rutûbet dolayısıyledir. Hükemâ'ya göre; «— Uzun
baldırlı olan, kibirli ve gururlu olur. Fakat işlerinde başarılı ve güzel
yüzlü olurlar. Kısa baldırlı olan kötü huylu ve şirret olur. Baldır mu-
tedil olan, mizâcı kuvvetli, hareketleri ölçülü ve sabırlı olur. Baldır
damarlarının inceliği, hareketsizliğe ve tembelliğe; mafsal kemikle-
rinin büyüklüğü, kudret ve yükseliğe delildir. Büyük kemikli kişinin
eğer baldır ince ise kadın düşkünlüğüne ve kadın sohbetlerine rağ-
bet edişe delildir. (Bk. e, yk. 17b)

37. **Ayağın alâmeti:** Ayağın yumuk ve etliliği kötü fikirliliğe de-
lidir. Bunun sebebi rutûbet fazlalığıdır. Bu aynı zamanda anlayış
kıtlığına sebep olur. Ayağı ölçülü olan anlayışlı olur. Rutûbet fazla-
lığı anlayış olgunluğunu bozar. Ayağın nazikliği çok gevezeliğe, açık
saçıklığa delildir. Bazı eserlerde, «yumuşak ayaklının akli az olur»
denir. Te'sirât-ı İlâhiyye» adlı eserde; «— Ayağı büyük olan, fâsık
ve günâhkâr olur. Orta olanı iyidir. Ayağın inceliği hastalığa, kalın-
lığı cesârete delildir. Ördek gibi parmakları yapışık olan, kötü gö-
nümlü ve fesat olur. Ayağının arkası domuz gibi olan, alçak huylu ve
kötü karakterli olur. Ayak parmakları eğri olan, utanmaz ve ahlâk-
sız olur. Ayak parmağı uzun ve doğru olan, şehvete düşkün olur. Bü-
yük ayaklı olan dindâr; küçük ayaklı olan miskin ve beceriksiz olur.
Orta olanın mizâcı iyi olur. Hükemâ'ya göre, «— Ayağı kısa ince ve
etli, acele adımlar atan kişi, vakûr ve beğenilen seçkinlerden olur.
(Bk. e, yk. 18a)

Eserde klâsik Osmanlı minyatür anlayışı ile kaleme alınmış, al-
tınla bezeli padişâh portrelerini konu alan nefis minyatürler bulun-
makta ve bu minyatürlerin çiziminde yukarıda anlatılan ölçülerin
değerlendirilmesi esas alınmış bulunmaktadır.